

OBIČAJI ŽIVOTNOG CIKLUSA U IMOTSKOJ KRAJINI I ZAPADNOJ HERCEGOVINI, OD KONCA XIX. STOLJEĆA DO DRUGOG SVJETSKOG RATA

DINKA ALAUPOVIĆ-GJELDUM

Ministarstvo kulture-Konzervatorski odjel Split
Porinova 1
21000 Split-HR

UDK 392+393

Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Priljeno: 14.04.1999.

U ciklusu životnih običaja prikazuju se običaji i vjerovanja uz rođenje djeteta, sklapanje braka i smrti. Iz prošlosti nemamo mnogo literature koja obrađuje isključivo običaje Imotske krajine i zapadne Hercegovine, nego su to većinom općeniti i necjeloviti opisi. U poglavlju o običajima uz rođenje djeteta prikazan je odnos obitelji i seoske zajednice prema trudnici, a i prema nerotkinji. Žena je radala uz ognjište, uz pomoć priučene seoske babice, a težak porod joj se olakšavao raznim magijskim radnjama: pucanjem iz puške, donošenjem moći, molitvama i dr. O sklapanju braka izneseni su običaji od vremena upoznavanja mladića i djevojke, običaj gonjanja i liganja, zatim prošnja, ugovor, rakija, te pripremanje u nevjestinoj i mladoženjinoj kući za svatove itd. U poglavlju o običajima uz smrt govori se o predznacima koji po pučkom vjerovanju dozivaju smrt, o objedu pri sahrani, te o nadgrobnim biljezima od kamena složenog u krug. U svim običajima ovog kraja nalazimo sličnosti sa širim dinarskim kulturnim krugom u Bosni, Hercegovini i Dalmaciji.

O bičaji su jedan od značajnih etničkih osobitosti svake etničke odnosno društvene zajednice po kojima se odvijao cjelokupan narodni život. To su iskustvom i navikama stvarane nepisane odredbe i zakoni koji su odgovarali potrebama života jedne društvene zajednice, te ulaze u stalnu uporabu i postaju neophodni u životu ljudi, utječući djelomično i na cjelokupan život i rad te zajednice. Vremenom se običaji mijenjaju i gube svoj prvobitni smisao i značaj, ali se mnogi i održavaju i onda kada prestaju razlozi za njihov opstanak i kada ljudi koji ih se pridržavaju više ne znaju njihov smisao, nego jednostavno to obrazlažu da su tako radili i njihovi stari, te oni to nastavljaju. Kod ispitivanja običaja i njihova bilježenja ne može se dobiti pravo stanje održavanja nekog običaja u određenom vremenskom razdoblju, i na određenom prostoru, jer svi ispitani nisu bili i sudionici u nekom običaju, nego su samo slušali o tome od svojih starijih. S druge strane pak neke običaje su održavali, iako nisu bili dopušteni po kršćanskim načelima, kao npr. sklapanje braka umicanjem, običaj *liganja*, davanjem *daće* u pogrebnim običajima, te neka pretkršćanska vjerovanja, razne gatke i magijske radnje, o kojima ispitani nerado govore.

Ovdje ću pokušati opisati običaje životnog ciklusa od konca prošlog stoljeća do Drugog svjetskog rata, služeći se prikupljenom građom s terenskih istraživanja te malobrojnog etnološkom literaturom.

U običaje životnog ciklusa ubrajamo one običaje koji prate život čovjeka, a to su redom: rođenje djeteta, sklapanje braka, smrt i pokop.

Rođenje djeteta

Želja za potomstvom cilj je svake bračne zajednice, a naročito je izražena u patrijarhalnim sredinama gdje su djeca, a pogotovo muška, jedan od glavnih ciljeva. Stoga već u vrijeme prije stupanja u brak, a pogotovo za vrijeme svadbenih ceremonija i kasnije, vrše se mnogi običaji i magijske radnje kojima je svrha da brak bude plodan. Neplodan brak smatrao se nesretnim, a ženu se uglavnom za to okrivljavalo. *Nerodnica, jalovica, bezdička, štirka*, kako su sve nazivali neplodnu ženu, odlazila je seoskim gatarama i na zavjete tražiti pomoć.

Trudnica bi se povjerila svekrvi da je noseća, zbabna, trudna. Ona nije bila pošteđena od svojih svakodnevnih poslova, pa nije bio rijedak slučaj da se porodi sama bez ičije pomoći negdje izvan kuće.

Odnos seoske zajednice prema trudnoj ženi najviše se iskazivao hranom, tj. trudnici je trebalo ispuniti svaku želju za hranom, jer ukoliko se to ne uradi, i trudnica i onaj koji joj ne ispuni tu želju snosit će posljedice: dijete kad se rodi bit će obilježeno nekim biljgom sličnim onoj hrani koju je trudnica zaželjela (npr. crvene mrlje po koži djeteta pripisivale su se neispunjenoj majčinoj želji za vinom), a osoba koja joj nije ispunila želju dobiti će ječmen kraj oka. O spolu budućeg djeteta se nagađalo po izgledu trudničina lica, po obliku i visini trbuha, pa ako joj po licu nisu izašle trudničke pjege, smatralo se da će poroditi žensko dijete, dok je u nekim mjestima obrnuto, ili ako nosi visoko plod da će roditi sina.

Trudnici nije dobro da gleda mrtvaca, ranjenika, bolesnika, nije dobro da vidi žabu, zeca, zmiju, ježa, jer se dijete može licem umetnuti na koju od tih životinja. Zbabna žena neka u tuđe *ne kreće*, jer će i dite biti *noktljivo* (lupežljivo, dugih prstiju).¹ Ako trudnica ide u drva pa baca drva preko sebe, vjerovalo se da će se pri porodu pupčana vrpca smotati oko djeteta.

Žena je rađala pored ognjišta uz pomoć spretnije seoske žene.² Rađala je u klečecem položaju, obučena, samo bi razvezala pas i bila bi gologlava.³ U

---

¹ fra S. Kutleša: *Život i običaji u Imotskoj krajini*, Imotski, 1993, str. 281

² Mnogi običaji životnog ciklusa vezani su uz komin-ognjište, koje je duša kuće, simbol obitelji i obiteljskog života, a isto tako i društvenog života seoske zajednice. Uz komin se rađalo, tu se nevjesta simbolično vezivala za novu obitelj, a samrtnik je ležao uz komin. D. Alaupović-Gjeldum: *Običaji i vjerovanja vezani uz kuću u Imotskoj krajini, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 26, Split, 1986-1987, str. 527-546.

³ Vrlo je stari način rađanja u čučecem položaju, kao i običaj da žena rađa u odjeći, odriješivši samo pojas, što je zabilježeno još u grčkoj i rimskoj starini. M. Stojković: *Pojas, Zbornik za narodni život i običaje*, (dalje ZNŽO) JAZU, VI knj. XXIX, sv. 2, Zagreb, 1934, str. 13. S. Kutleša: *n. dj.*, str. 282. U omiškim Poljicima žena je rađala obučena, ali raspasana. F. Ivanišević: *Poljica, Narodni život i običaji*, Zagreb, 1903-1906, str. 462

selima Lištice dok su kuće bile jednodijelne, zbabna žena je odlazila napolje, poroditi se u blizini kuće, a zimi se porađala u kući.⁴

Težak porod olakšavao se raznim magijskim radnjama. Žena bi stajala držeći se rukama za komoštre, i kadeći se nad pekom punom žari, ili vrućom vodom.⁵ Muž je pucanjem iz puške nastojao olakšati ženine porođajne muke, a što je vjerojatno prežitak starog vjerovanja da se bukom rastjeruju zle sile, dakle apotropejski čin protiv zlih sila. Da bi se trudnica lakše rastala od ploda, pozvali bi ženu koja zna moliti "Gospin san", donijeli bi molitvenik, "gospin pas" ili pasac sv. Frane kojim bi je opasali. Obično je u selu bila neka žena koja ima "moći" – pa bi se i ona pozvala, vjerujući da će porod brže uslijediti.⁶ Kako se težak porođaj držao kao posljedica prehlade, to su se poduzimala parenja i zagrijavanja s toplim napicima, stavljanjem toplih cigli pod noge i umotavanjem trudnice u plahte natopljene toplom vodom. Ako sve to ne bi pomoglo, porodilja se penjala na stolicu i skakala s nje, ili bi je vješali o kućnu gredu i naglo spuštali i dizali pomoću užeta provučenog ispod pazuha.⁷ Porodilji su dali i da puše u čašu kad joj dođu "napori" – trudovi, sve s namjerom da joj se olakšaju porođajne muke i da porod što prije uslijedi.⁸

---

⁴ R. Filipović-Fabijanić: O narodnoj medicini stanovništva Lištice, *Glasnik Zemaljskog Muzeja* (dalje GZM), Sarajevo, 1970, sv. XXIV-XXV, str. 327

⁵ Tako je npr. u Bosni u predjelu Janja bio običaj da se u slučaju težeg poroda porodilji stavljala zapaljena lučara (svijeća) ili žar između nogu. R. Rakita: Narodna vjerovanja u predjelu Janja, vezana za čovjekov život i rad i njegov pogled na svijet, *GZM*, sv. XXVI, Sarajevo, 1971, str. 42. U selima Lištice porodilja, da bi olakšala porođaj, držala je kod sebe "moći". R. Kajmaković: Narodni običaji stanovništva Lištice, *GZM*, sv. XXIV/XXV, Sarajevo, 1970, str. 300

⁶ "Moći" su zatvorene u metalne kutije, često zalemljene, jer se vjeruje da bi izgubile svoju zaštitnu moć, ako bi se saznalo što sadrže. Moći su žene nosile obješene o lančiću ili su ih čuvala u kući kraj slike nekog sveca. Nema ih svaka kuća. Zbog toga su cijenjene i kaže se da ih nije grjehota ni ukrasti "jer moći su svakom od pomoći". Tko ih ima, pozajmljuje ih onome kome su potrebne. Moći se nasljeđuju u obitelji. Obično ih svekrva ostavlja nevjesti, a ako je nema, daje ih kćeri koja ih odnosi u svoju kuću. R. Filipović-Fabijanić: *n. dj.*, str. 333

⁷ R. Filipović-Fabijanić: *n. dj.*, str. 327

⁸ "Ako žena ne more da rodi, odlete pratra i zapitaju pasac sv. Vrane, ženu opašu pascom. Bog i sv. Vrano pomognu, žena se s ditetom rastavi". S. Kutleša: *n. dj.*, str. 282. Na isti način se porodiljama olakšavao porođaj i u Splitskoj zagori, gdje su porodilju opasivali i franjevačkim pasom posuđenim od seoskog župnika. D. Alaupović-Gjeldum: *Običaji i vjerovanja uz rođenje u zapadnom dijelu Splitske zagore*, u tisku. I. Lovrić u "*Bilješkama o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa*", Zagreb, 1948, str. 135, također spominje kako su se morlačke žene kod teških porođaja vezale za gredu stojeći uspravno na nogama i tako bi prisilno ostajale u takvu položaju sve dotle dok ne rode, i to je po njihovu mišljenju najzgodniji način, da se plodu olakša izlaz.

Pošto se žena “oprosti” od djeteta, potpasala bi se da ne bi “poštetila”, tj. da joj ne bi trbušni mišići ostali opušteni. Presvuče se i prirede joj se jaja pržena na maslu.⁹

O djetetu rođenom u košuljici vjerovalo se da će biti obdareno natprirodnim moćima te da će postati morina, mora, morac, kao i to da će ga te natprirodne moći štititi od zla, a prije svega “da ga puška ne bije”. I do danas se u narodu prepričavaju priče o hrabrim vojnicima koje nije moglo probiti puščano zrno jer su bili rođeni u košuljici. Majka bi sačuvala tu košuljicu, pa kad mladić krene u vojsku on bi je nosio ušivenu u vrećicu koju bi objesio oko vrata, vjerujući da će ga sačuvati od puške. U svezi s košuljicom zabilježila sam u Lovreću priču o ženi koja nije mogla zanijeti, pa je molila da joj Bog da makar “zmiju šarovitu od srca”, inače česta tema u narodnim pjesmama.¹⁰ I ona rodi zmiju u košulji, a to je ustvari bio sin, koji je preko dana bio zmija a po noći bi svlačio košulju i bio krasan mladić. Oženio se. Međutim, majka je zaželjela da i po danu bude ljudsko čeljade, pa se po noći došuljala do sobe mladenaca, uzela košulju i spalila je. Kad ono, ujutro pored nevjeste mladoženja leži mrtav. Nevjesta je klela svekrvu: “Ostala sirota ja, ostala sirota ti”.

U narodu se vjerovalo da se košuljica mora sačuvati do groba, jer da inače onaj tko je rođen u košuljici ne može umrijeti bez nje.

Rodi li se dijete u košuljici, baba je kod prvog kupanja skinula košuljicu, i pokazala je svemu svijetu (“svim konam s vrata od kuće”), tada neće dijete biti ni vještica ni mora.¹¹

Vjerovanja u svezi s djetetom rođenim u košuljici su vrlo stara i poznata kod mnogih naroda. Prvi pisani podaci koji se odnose na dijete rođeno u košuljici potječu od latinskog povjesničara Aeliusa Lampridiusa, iz 4. stoljeća, a opisuju kako su babice uzimale dječju košuljicu da bi se na taj način domogle magičnih moći koje se kriju u njoj i da bi njome trgovale.¹²

Ukoliko je žena rađala mrtvu djecu, zavjetovala bi se svetom Anti, pa ukoliko bi joj zavjet bio uslišan, nadjenula bi mu ime Ante.¹³ Inače je bio

---

⁹ R. Filipović-Fabijanić: *n. dj.*, str. 327, S. Kutleša: *n. dj.*, str. 282. U omiškim Poljicima porodilju potpašu pasom, “neka joj se skuplja drob, da ne ostane poslin poroda kulava”, F. Ivanišević: *n. dj.*, str. 463.

¹⁰ Hrvatske narodne pjesme: Junačke pjesme, pjesma “Zmija mladoženja”, “Ženidba guje šarovite”, Zagreb, 1896, str. 80, 95

¹¹ S. Kutleša: *n. dj.*, str. 282. U Splitskoj zagori se vjerovalo da dijete rođeno u košuljici postaje mora ili morac, ukoliko žena koja ga je obabila ne izidu pred kuću i naglas u jednom dahu tri puta izgovoriti: “Rodilo se dite u bilu odilu, ni morac ni vištac nego pravi divac (ili za žensko vištica i divičica). Košuljicu je poslije trebalo zapaliti. D. Alaupović-Gjeldum: *n. dj.*, u tisku. Isti je običaj i u Poljicima omiškim, gdje se vjerovalo da osoba rođena u košuljici ne može umrijeti bez nje. F. Ivanišević: *n. dj.*, str. 462.

¹² S. Zečević: Vjerovanja i običaji o rođenju, *Glasnik etnografskog muzeja*, knj. 42, Beograd, 1978, str. 345.

¹³ Kod Hrvata istočne Hercegovine roditelji kojima se “ne drže djeca”, “ne da u djeci”, tj. oni kojima su djeca ubrzo poslije rođenja umirala, vršili su neke mistične radnje, kao npr. provlačenje novorođenog djeteta kroz “vučji zijeve” (koža s vučje čeljusti), kroz “moru” (šuplji kamen), mjerili preventivne radnje

običaj prvincu nadjenuti djedovo ime po muškoj lozi, a žensku djetetu po babi, a drugoj djeci po nadolazećem blagdanu sveca. Ako je prije rođenja djeteta neko u obitelji umro, djetetu će nadjenuti ime umrloga. Ostaloj djeci daju imena također po imenima bližih srodnika, a ponekad kum, odnosno kuma daju djetetu svoje ime, ili ime svog djeteta.¹⁴

U Brstilima (Medov dolac) sam zabilježila predaju kako se u selu, u jednom vremenskom razdoblju, prije tristotinjak godina, nije dalo odgojiti muško dijete, jer su djeca umirala. Pripisivali su taj pomor muške djece vilama koje su svaku večer viđali na "Vilen docu" gdje pjevaju i kolo igraju. Seljani su vjerovali da ih od toga zla mogu spasiti *moći*, te su se dogovorili da oko sela, na četiri mjesta "na križ" ukopaju *moći*, koje će sačuvati seoski prostor od zlih sila i njihova utjecaja na pomor muških potomaka. Od tada kažu da su se odgojila mnoga muška djeca. Danas, prema pričanju mještana, neki stariji ljudi iz sela znaju mjesta na koja su te *moći* stavljene.

U pučkom vjerovanju posteljici i pupkovini pridavala su se određena svojstva, vjerujući da su to integralni dijelovi embrija koji imaju izvjestan utjecaj na čovjekov život. Pupak je ostajao u mističnoj povezanosti s čovjekom, pa je bio običaj da ga majka sačuva. Kad dijete naraste, davala bi mu ga da ga razriješi (jer se pupkovina podveže svilenim koncem – ibrišimom ili pamučnim) vjerujući da će tako steći spretnost u rukama za mnoge poslove. Posteljica, kao dio majčine utrobe, bila je više povezana s majkom te se pazilo gdje će je zakopati. Zakopavala ju je svekrva u zemlju, i to negdje po strani, dalje od puta. U podbiokovskim mjestima su je zakapali u lug na ognjištu da izgori, jer se vjerovalo da će mlada majka poludjeti ako je pas nađe i pojede.¹⁵

Ženi bi čim se porodi davali napitak od mješavine masla i mlake vode, a obvezatno jelo za porodilju bila je popara – nadrobljena pogača, začinjena maslom, jajima i prelivena vrućom vodom, a tko je bio imućniji zaklao bi kokoš za juhu.

Djetetu bi prerezala škarama pupak žena koja je pomagala pri porodu te podvezala koncem. Čula sam od žena koje su se porodile same izvan kuće, da su pupčanu vrpču prerezale kamenom. Djetetov pupak majka je negovala maslinovim uljem, svojim mlijekom i voskom koji bi nakapala na krpicu od donjeg muškog rublja, a ojedena mjesta je posipala je posipala *bišom* – crvotočinom iz kućnih greda.

Poslije porođaja, pošto se dijete okupa, povijalo se tako što bi mu se prvo preko glave navukla *primitača* – pravokutni komad starog platna, prosječen na sredini, te bi se povilo u tkane vunene pelene i povećalo povojem. Glava djeteta se posebno opremala. Povezala bi se *rupčićem* (danas se stavlja

---

kao npr. da se dijete krsti jednim imenom, a zove drugim, što je običaj kod sve tri konfesije. R. Filipović-Fabijanić: Narodna medicina istočne Hercegovine, *GZM*, sv. XXIII, Sarajevo, 1968, str. 39.

¹⁴ R. Kajmaković: Narodni običaji stanovništva Lištica, *GZM*, sv. XXIV/XXV, Sarajevo, 1970, str. 300

¹⁵ D. Alaupović-Gjeldum: Običaji i vjerovanja vezani uz kuću u Imotskoj krajini, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 26, Split, 1986-1987, str. 536. Zakapanje posteljice ispod ognjišta poznato je i na širem prostoru balkanskih stočara. D. Antonijević: Obredi i običaji balkanskih stočara, *Balkanološki institut SANU*, knj. 10, Beograd, 1982, str. 62

kapica), koji se sveže pod bradom, a preko čela se vezala *povezača*. to je pravokutni komad platna, veličine 10x6 cm, sa uzicama na užim krajevima, ukrašen bijelom čipkom ili vezom za žensko dijete, a crvenim vezom ili kericama za muško dijete. Povezača se vezivala muškoj djeci do 40 dana, a ženskoj do tri mjeseca. Vezivala se navodno “djetetu da ne bi glava od plača pucala”, ali i da bi čelo dobilo lijep oblik.¹⁶

Dijete bi prvi put zadojila žena iz sela koja ima svoje dijete na prsima, “dojnica”, a nije neuobičajeno da se pokume s dojnicom, tj. da ova “drži dijete na krstu”. Negdje se smatralo (Lovreć) da su ta djeca braća, koju je dojila ista žena, odnosno sestre, tj. srodnici po mlijeku, što je institucija nekrvnog srodstva, koja je zabranjivala sklapanje braka. Međutim, u većini slučajeva do toga se ne drži, jedino majka i dojnica imaju prijateljski odnos, a negdje i dijete zna koja ga je žena prva zadojila, pa ima jedno poštovanje spram nje. Ako u selu nije bilo dojnice, tada su djetetu davali kao napitak zaslađenu vodu.

Krštenje bi se obavilo prve nedjelje, a nekada i sutradan nakon rođenja. Za muško dijete uzimao se muški kum, za žensko kuma. Kum odnosno kuma djetetu mogu biti i brat ili sestra roditelja, ili bilo koji drugi srodnik, odnosno srodnica. Kumstvo se ne drži za srodstvo, niti predstavlja bračnu smetnju.¹⁷ Baba, očeva majka je nosila dijete do crkve gdje bi je dočekao kum. Poslije krštenja u kući roditelja priređena je užina. Kum ili kuma darivali su dijete suhim kolačem, smokvama, jabukom, a majka novorođenčeta darovala je kuma, odnosno kumu bičvama, zobnicom, rakijom. Često su krštenja prolazila bez ikakvog slavlja.

Običaj je da se odmah nakon poroda ide na babine, a darovi se nose više roditeljima nego djetetu i to u jelu i piću, a naročito su obilni darovi porodiljine majke, posebno kod prvog poroda. Tada joj donosi opremu za dijete: vunene tkanje pelene i pivoje, bešiku, te masla, jaja, kokoš, uštiple, pogaču, vina, rakije i dr. Babine su prvi obiteljsko-društveni obred inicijacije u životu djeteta koje se kao novi član obitelji time prihvaća u društveni krug. Na babine idu samo žene, iz susjedstva i najbližeg roda, i to one koje su radale, pa će u istoj prilici njima uzvratiti dotična porodilja. Iako se mnogo držalo do rođenja muškog djeteta, ipak muškarci nisu odlazili na babine. Muškarci iz obitelji (najčešće otac) rođenje muškog djeteta objavljivali su pucanjem iz pušaka. Za rođenje muškog djeteta čestitalo bi se riječima: “neka, eto težaka”, a za žensko: “neka, eto čobanice”.

Smatralo se da je porodilja četrdeset dana nakon poroda nečista, i u tome razdoblju ne radi teške poslove, ne kupa se, ne jede određena jela i ne ide u crkvu. Kada prođe četrdeset dana od poroda, žena se okupa i svečano obučena odlazi u crkvu. Tu je svećenik dočekuje, ona klekne na prag glavnih

---

¹⁶ R. Filipović-Fabijanić: Narodna medicina stanovništva Lištice, *GZM*, sv. XXIV/XXV, Sarajevo, 1970, str. 327. Tako su npr. kod Hrvata i Muslimana u Drežnjaku oblikovali lubanju na taj način što su za vrijeme od 10 do 40 dana povezačom ili povezačicom povezivali čelo. Neki su drugim komadom tkanine povezivali dječje lubanju i preko tjemena do ispod brade. To se radilo da bi dijete imalo pravo čelo a okruglu glavu. Ista: Narodna medicina Drežnjaka, *GZM*, sv. 37, Sarajevo, 1982, str. 40.

¹⁷ R. Kajmaković: *n. dj.*, str. 300

vrata, poškropi je krštenom vodom, izmoli nad njom nekoliko očenaša, te je uvede u crkvu.¹⁸

Majka je dojila dijete do iduće trudnoće, pa bi rekli da je "sastavila mliko s mlikom". Žene su dojile djecu i do sedam godina, a kažu da su te osobe dugovječne. Žena, kada je htjela odbiti dijete od prsa, namazala bi se po leđima medom i na to zalijepila list duhana i kažu: "mliko bi se prpipadni i nestani". Ako majka nije imala mlijeka ili ga je izgubila, pomagala bi joj koja druga žena, a majka bi je darivala žitom, brašnom, solju, krumpirom i dr. Kažu da dojlju valja pomoći u svemu, jer ako dojlja "ne grizne, undan i ne brizne".¹⁹

Vjerovalo se da su naročito djeca podložna urocima vještica, a i more, morine su "trle" malu djecu, pa su smatralo da su dječje bolesti posljedice uroka i morina.²⁰ Za more se vjerovalo da kad *more, taru* malo dijete, da mu od toga "nateknu sisice". Kao preventivu i obranu od zla oka i more u kolijevku su stavljali komadiće kandelorske svijeće, razne zapise i amajlije, malo "krštene soli", oblačili djetetu košuljicu na naličje, pazili da dječja robica bude unešena u kuću prije mraka pogotovo prvih četrdeset dana, a prva tri dana stavljali su grebene kraj djetetove glave i sl. Bolesno dijete liječilo se skidanjem uroka, a u svakom selu je bila žena koja je znala molitve protiv uroka, te bi se njoj nosilo dijete ili djetetova robica, a nosila se i u crkvu na blagoslov. Spravljali su se i razni domaći lijekovi, npr. bolesno uho liječili su ukapavanjem soka od čuvarkuće, ili su palili voštane "vitičje", a zatim su se spravljali melemi i dr.

Za umrlim djetetom po pučkom vjerovanju nije dobro plakati jer je to anđeo koji će se na onom svijetu moliti za svoje roditelje. Vjerovalo se da ukoliko majka plače za umrlim djetetom, da će ono na drugome svijetu biti u mokroj košuljici natopljenoj majčinim suzama. Ako je umrlo muško dijete, trebalo ga je tri puta na oposun obrnuti u kući i na grobu, jer ako se tako ne uradi, vjerovalo se da majka neće imati novog poroda.

U Imotskoj krajini su vjerovali da nije dobro da se dijete rodi na Badnjak, a ako se rodi da ga treba staviti među badnjake da izgori. Da se to ne bi dogodilo, na Blagovijest bi svekar upozoravao mlade nevjeste da ne "leže" s ljudima.

---

¹⁸ U omiškim Poljicima zabilježen je običaj da porodilju koja je umrla prije nego se "očistila" nose četiri žene od crkvenih vrata do oltara. To je umjesto "uvođenja" koje se vrši 40 dana poslije poroda. E. Šnevajs: Glavni elementi samrtnih običaja kod Srba i Hrvata, *Glasnik skopskog naučnog društva*, knj. V, Skoplje, 1929, str. 272.

¹⁹ Fra S. Kutleša: *n. dj.*, str. 208.

²⁰ Isti: *n. dj.*, str. 382, 386, donosi kazivanje neke žene kako je u Runovićima neka baba urekla zdravog dječčačića koji je ubrzo umro. Isti o mori kaže: "Mora je cura, zle krvi a gorega duva. Željna mlade krvi. Kad nemore da se mladosti drukčije dočepa, tare i mori mladost pri spavanju. Teško umori i umrtvi onoga koji se doveže. Voli mladu mušku krv nego žensku. Muško tare i mori od želje, žensko od zavisti i osvete. Počme s nogu pak uzbrdo naprid, dok osvoji cili život. Jadan ti je oni koga se doveže"!

Sklapanje braka

U životu pojedinca, a isto tako i zajednice, ženidba je važan događaj pa joj se pridaje značaj kroz niz običaja i vjerovanja.

Momci i djevojke upoznavali su se kod ovaca na ispaši, na dernecima, na vodi. Kod sklapanja poznanstva kod mlađe generacije koja je dozrijela za brak, uobičajem je običaj *gonjanja*, poznat i u drugim prostorima dinarskog kulturnog kruga. Gonjanje je inicijacijski obredni čin kada mladići odlaze kod čobanica te se upuštaju s njima u ljubavne igre, često i protiv njihove volje, ali ne u smislu potpune seksualne slobode. Iz tih ljubavnih igara, gdje u početku svi mladići gonjaju sve djevojke, iskristaliziraju se odnosi među pojedinim parovima, koji se onda obećaju jedan drugome.²¹

Za zapadnu Hercegovinu karakterističan je običaj *liganja*, koji ima neke zajedničke crte s gonjanjem. Po onome što se o običaju liganja zna, djevojke od 14 do 15 godine spavale su same u posebnim prostorijama, podrumima, štalama, gdje su im noću dolazili momci i sa njima slobodno ležali. Svaka djevojka ligala je s više momaka, a i momak sa više djevojaka, pa je veći ugled uživala djevojka kojoj je dolazilo više momaka. Sve djevojke iz jedne kuće mogle su istovremeno ligati; nije mlađa sestra morala čekati da se starija uda. Međutim, kod udaje se strogo pazilo na red, te se mlađa sestra nije mogla udati prije starije.²² I kod običaja liganja, kao i kod gonjanja iskristaliziraju se odnosi među pojedinim parovima, i tada je djevojka više zadržavala onoga momka koji joj se više sviđa pa bi odabrani momak ostajao kod djevojke cijelu noć. Unatoč patrijarhalnoj sredini, odnosi između momka i djevojke bili su slobodni, međutim ta sloboda je bila ograničena moralnim normama koje nisu dozvoljavale predbračne intimnosti, a što ne znači da ih nije bilo.²³

Momci su dolazili djevojkama i *na silo* u za to određene dane (utorak, četvrtak, subota i nedjelja). Na sijelu su se igrale razne društvene igre: prstenak, tura, končanje i dr. I na sijelo je dolazilo djevojci više momaka, a ona je vremenom odabirala najdražega. Mladić bi zatražio od djevojke vode, i ako mu je ona dala, bio je to znak da joj se sviđa te da će ubuduće nastaviti sijeliti

---

²¹ Gonjanje, kao arhaični obredni čin i kolektivno simuliranje ljubavne igre na prostoru za ispašu od prvog izгона stoke, gdje se djevojka gonja s mladićem za koga se namjeravala udati, uobičajeno je na prostoru dalmatinskog zaleđa. V. Čulinović-Konstantinović: Položaj žene u Lovrićevo doba i danas, *Zbornik Cetinske krajine, Ivan Lovrić i njegovo doba*, Sinj, 1979, str. 327. U trogirskoj zagori npr. taj obredni inicijacijski zovu *meranje* (prema mojim terenskim zapisima).

²² R. Kajmaković: Tradicionalni narodni običaji u Površi i Rakotnom, *GZM*, sv. XXXIV/1979, Sarajevo, 1980, str. 117.

²³ Ukoliko je djevojka ostala u drugom stanju, ona bi se udala za momka kojega je odabrala. I ovdje kao i u drugim patrijarhalnim sredinama postojao je princip o obvezatnoj djevojačkoj nevinosti, a što potkrepljuju podaci da je u vrijeme turske okupacije djevojka koja bi rodila izvanbračno dijete bivala kamenovana. U praksi, međutim, do toga nikada nije dolazilo, jer bi se momak uvijek oženio djevojkom koja je sa njim ostala u drugom stanju. R. Kajmaković: Narodni običaji stanovništva Lištica, *n. dj.*, str. 301.

samo s njim. Ukoliko bi djevojka odbila mladića, rugali bi mu se i rekli: “dala mu cura đigericu”, pa su i pjevali: ”Đigerice alaj si krvava, sinoć mi te garavuša dala”.²⁴

Prije nego se mladić i djevojka zaruče, njihove obitelji su se raspitivale jedna o drugoj. Za mladića je bilo od značaja da nema mnogo braće s kojima će dijeliti imanje, a za djevojku da se nije ljubila prije s drugim momcima, da je dobra čobanica, da joj je majka lako rađala i da je dobra domaćica. Rekli bi: “gledaj konja debeloga vrata i djevojku kakva joj je majka”. Dobrom prilikom smatrala se dotarica, djevojka jedinica koja nasljeđuje očevinu. Oženiti dotaricu značilo je da mladoženja dolazi živjeti u njenu kuću, kako kažu u narodu “ići na ženinstvo”, ali gotovo u pravilu poslije tastove smrti. Na domazeta, dakle onoga koji je došao na ženinstvo, u narodu se nije baš dobro gledalo, te bi se reklo da je “crnji od gavrana”, da je “došo na ženine glavnje”, “uvinča se”, da kad hoće istući ženu može samo na svome kumparanu. Stoga u narodu i ima mnoštvo pogrdnih naziva za domazeta: podrep, dopuz, pripuz, prodan, došljo, rora, rola. Ovaj posljednji naziv, *rora*, *rola*, koji se još može čuti u Hercegovini, Vrgoračkom kraju te istočnome dijelu Imotske krajine, arhaičan je slavenski naziv. Prvobitno je označavao njivu, a zatim seljaka koji radi na tuđoj zemlji.²⁵ Međutim, položaj domazeta u selu ne razlikuje se od položaja ostalih domaćina, a djeca domazeta prezivaju se po ocu.

Jedan od razloga pribavljanja žene otmicom, umaknućem, krađom je također djevojčino imovno stanje, dakle dota, miraz. Otmicu, krađu djevojke mladić bi organizirao sa svojim prijateljima te bi je protiv njene volje doveo svojoj kući. Umaknuta djevojka obično se mirila sa sudbinom, jer i da se vratila natrag u svoj dom ostala bi neudata jer je drugi mladić ne bi htio oženiti. No, prave otmice već odavno nema, ali je zato dogovorena otmica vrlo čest način sklapanja braka. Dogovorena, prividna, lažna otmica se upriličuje onda kada roditelji nisu zadovoljni izborom svoje kćeri ili sina, ili onda kada nisu u mogućnosti prirediti svadbu, jer je to uvijek veliki materijalni izdatak. Mladić u tom slučaju krađe djevojku, a o čemu se prije dogovorio s njom, a u nekim slučajevima i sa roditeljima. Ukoliko je krađa izvršena bez znanja roditelja,

---

²⁴ U Livanjskom polju također kažu za momka čije je prosce djevojka odbila “dobio je đigaru”. R. Kajmaković: *Ženidbeni običaji*, GZM, sv. XV-XVI, Sarajevo, 1961, str. 204.

²⁵ Naziv rola od prvobitne osnove na or (orati, ralo) imaju i drugi slavenski jezici. U poljskom jeziku naziv rola označavao je seljaka koji podliježe ratnoj službi. Polapsko rul’a i lužičkosrpsko rol’a znači orač, ratar. Kod Ukrajinaca naziv roll’a označavao je i vojnika, ali prvobitno je označavao njivu i zatim seljaka na tuđoj zemlji, kao što i naš rola-domazet živi na tuđoj zemlji. Zanimljivo je da se ovaj arhaični naziv za seljaka zemljoradnika, koji se inače izgubio u našem jeziku, sačuvao u ovim krajevima (na Pelješcu, Šipanu, Neumu, dijelu Hercegovine i Dalmacije) i to isključivo za oznaku čovjeka koji dolazi živjeti na tuđem, zapravo na ženinom ili tastovom imanju. Š. Kulišić: *Etnološko-folkloristička ispitivanja u Neumu i okolini*, GZM, sv. XIV, Sarajevo, 1959, str. 78. Isti: *Matrilokalni brak i materinska filojacija u narodnim običajima Bosne, Hercegovine i Dalmacije*, GZM, sv. XIII, Sarajevo, 1958, str. 53-54.

momak vodi djevojku u kuću nekog srodnika gdje ona ostaje dok se ne obave pripreme za vjenčanje. Ponekad je bila potrebna dozvola od biskupa, obavljanje pokore u crkvi, jer je crkva zabranjivala otmicu.²⁶ Čest razlog umaknuća je momkova želja za sigurnošću, tj. da mu je neće netko drugi ukrasti prije njega. U tom slučaju on je umakne, dovede kući, i nakon par dana vraća je u roditeljsku kuću, "ide na mir". Za to vrijeme djevojka se priprema za vjenčanje. Međutim, bilo je slučajeva kad je djevojka nevjenčana živjela i više godina u mladićevoj kući i djecu rađala. Čest razlog tomu bio je mladićev odlazak u svijet, vojsku, rat i sl.

Brak sklopljen po propisanim društvenim normama narod naziva brak "na lipe". Sklapanje braka "na lipe" odvija se po određenim pravilima uobičajenim u jednoj društvenoj sredini. Prvo se međusobno dogovore djevojka i mladić, a onda momak preko svoga brata ili nekog od ukućana traži od djevojčinih roditelja suglasnost za ženidbu, a zatim se sa djevojkom dogovori kada će njegovi prosci doći da je isprose od oca. Prosci dolaze na ugovor, ili "rakiju", kako se naziva prvi susret dviju obitelji. U prošnju se išlo obično subotom uvečer da vi vjerenici ujutro mogli ići u crkvu "na prsten". Prosci su: mladićev otac, stric, stariji brat, a ukoliko nema oca, dolazi majka. Oni sobom ponesu hranu i piće. Na ugovoru prosci nude sve cure rakijom, ali je uzme samo ona koju prose, pa je tim činom djevojka dala svoj pristanak: "popila je rakiju". Drugi susret dviju obitelji je "jabuka" ili "prsten", kada se mladenci zaručuju. Svekar donosi sobom "nakićenu" jabuku s utaknutim novcima te je stavi na siniju govoreći: "Domaćine, ja tražim tvoju kćer N. N. za moga sina. Ako je draga volja neka cura uzme jabuku". Djevojka poljubi oca i majku i da im jabuku, koju su nazivali "manet", "amanet" (Hercegovina), te sjedne do starješine prosaca i veselje se nastalja do jutra.²⁷ Tom se prigodom roditelji vjerenika dogovore kada će biti svadba, koliko će djevojka imati ruha, koliko će biti svatova. Međutim, nekada su se i ugovor i prsten obavljali istovremeno, najčešće zbog slabijeg imovnog stanja obitelji. Kako nije običaj da buduća svekrva dolazi na ugovor, to ona dolazi koji dan poslije prstena, a taj susret se nazivao "ići na kolač". Tom prigodom svekrva nosi budućoj nevjesti pogaču zvanu *sritnica*. Sritnica je ukrašena s utisnutim bademima, novcima, jabukom s novcima, ogledalcem, očenašima, češljom, premazana je jajima i omotana raznobojnom vunom. Svekrva je budućoj nevjesti tom prigodom darivala ključić i nož, što je znak udate žene.²⁸ Djevojka sritnicu podijeli svojim prijateljicama koje će joj pomoći plesti bičve, terluke, a time će ona darivati svatove. Poslije prstena, išlo se svećeniku zapisati za "napovidi", i on

---

²⁶ "Dekan u ime biskupa zaručnicim naredi pokoru u molitvi i postu, župnik ji čini pitati u crkvi prošćenje u svega puka. Oboje priko pučke Mise drže u ruci goruću sviću, i stoje prid oltarom. Kad pitaju prošćenje u puka zbog sablazni, dr'ću ko prutce i momak i cura. Svako napose govori: 'Pitam prošćenje, najprvo u Boga Svemogućega, pa u svoga župnika, pa u svoga puka!' Vas puk u crkvi odgovori: 'Bog ti prostio!', fra S. Kutleša: *n. dj.*, str. 287.

²⁷ R. Kajmaković: Narodni običaji stanovništva Lištice, *n. dj.*, str. 302.

²⁸ Ključić, nož, škarice i britvu nosile su udate žene privezane na kožnim remenićima, koji su im visjeli niz suknju. Uglavnom je za to upotrebljavan turcizam *terkija*. A. Škaljić: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1979.

će tri iduće nedjelje za vrijeme mise obavještavati seljane o vjenčanju, te ih pitati ima li kakvih zapreka kod sklapanja budućega braka.

Mladoženjina i nevjestina obitelj pripremaju se za svadbu. Dan uoči vjenčanja djever je odlazio po škrinje u nevjestinu kuću, a bio je običaj da ih otkupljuje. Obično bi nevjestina sestra sjela na škrinju i tražila otkup, pa dok joj djever ne bi dao neki dar ili novac, nije mu dala škrinje.²⁹ Bio je običaj da nevjesta prati škrinje do pola puta, gdje ih je dočekaio mladoženja, i tu bi mu ona predala ključeve od škrinja. Mladoženjina kuća bi se dan uoči svadbe označila barjakom. Tada bi se sastali svatovi da se dogovore o svatovskim častima.

Značajna odlika ženidbenih običaja dinarskog kulturnog kruga je vojnički vid svatovske povorke, a to je da su svi sudionici bili naoružani muškarci, konjanici ogrnuti crvenom kabanicom, koja se za tu prigodu posuđivala, jer je svaka kuća nije imala. Svatovska zvanja i ustrojstvo svatova imali su vojnički vid.³⁰ Broj svatova ovisi o materijalnoj mogućnosti kuća; najmanje ih je pet, a može biti do trideset (danas znatno više). Stari svat je zapovjednik, a starješinu svatova i njega svi sudionici svatovske povorke slušaju. Obično se za starog svata odabere stariji čovjek, ujak, stric ili otac mladoženjin koji je ugledan i zna red u svatovima. Tijekom svadbe on naređuje kada će se što raditi, a sudionici svadbe od njega moraju tražiti dozvolu za sve, npr. kada će se ustati od stola. Barjaktar, "barektar" je mlađa osoba koja u povorci nosi cvijećem i jabukom okićeni barjak, ili je na vrhu željezni križ, a na križu nasadene jabuke. Na svakom raskrižju barjaktar križa barjakom, jer tuda vještice najviše igraju svoje kolo,³¹ a kad stignu u nevjestinu, odnosno mladoženjinu kuću, postavi ga na drvo, prozor ili krov i plaća otkup ukoliko ga netko uspije ukrasti. Kad barjaktar dođe na nevjestina vrata, djevojičina majka metne na barjak rubac i plećku duhana. Tako isto kad se povrate mladoženjinom kući, barjaktar pregradi vrata, a majka mladoženjina daje na barjak terluka ili bječve.³² Čauš ili "pušikobilina" ide na kraju svatovske povorke, nudi prolaznike koje sretnu usput pićem i zbija šale. Njegova je dužnost da se brine o konju sa hranom i pićem koje svatovi nose u nevjestinu kuću, a u povratku se brine o natovarenom sanduku i balama sa nevjestinim ruhom ("komorom" ili "sejsanom"), ukoliko ruho nije dan ranije prenešeno. Čauš poziva na veselje i uopće iveseljava svatove. Prvinac koji prvi stiže u nevjestinu kuću najavljujući skori dolazak svatova (kasnije dolazi i u mladoženjinu kuću prvi), te za to biva darivan. Negdje tu ulogu ima buljubaša, koji ide na čelu svatovske povorke. To je mlađi čovjek, neoženjen, ne mora biti srodnik. Na kapi nosi pijetlovo pero.³³ Djever, "diver" koji je mladoženjin brat ili srodnik, i kum koji je najčešće mladoženjin zet, su tijekom svadbenog ceremonijala uz nevjestu. Djever

---

²⁹ Otkupljivanje djevojačkog ruha običaj je poznat našem narodu, tako npr. u Sinjskom kraju, te u BiH i dalje. J. Miličević: *n. dj.*, str. 442, R. Kajmaković: *n. dj.* (Livanjsko polje), str. 207, Ista: *n. dj.* (Ženidbeni običaji ... u BiH).

³⁰ R. Kajmaković: *Ženidbeni običaji kod Srba i Hrvata u BiH, GZM, sv. XVIII, Sarajevo, 1963, str. 77-89.*

³¹ I. Ujević: *Vrhgorsko-Imotska krajina, ZNŽO, Zagreb, 1896, str. 160.*

³² Đ. Petrović: *Etnološke beleške, GZM, sv. 35/36, Sarajevo, 1981, str. 170.*

³³ R. Kajmaković: *Narodni običaji stanovništva Lištice, n. dj., str. 303.*

zamjenjuje mladoženju i on je odgovoran za nevjestu.³⁴ U prošlom stoljeću su zabilježena još neka svatovska zvanja: staćilo, vojvoda, komordije, seksandije, dolibaše, buklijaš, buljubaša, u nekim krajevima dinarskog kulturnog prostora, koji su danas zaboravljeni.³⁵

Ako i nisu bile sve svatovske časti zastupljene, svadbe nije bilo bez djevera, kuma i starog svata. Mladoženja u starini nije sudjelovao u svatovskoj povorci, već je svatove i nevjestu dočekivao pred crkvom, i iz crkve odmah po obavljenom vjenčanju išao sam kući da dočeka svatove i pripremi sve što je za svadbu potrebno.³⁶ Međutim, tijekom vremena ovaj se običaj sve više napuštao i mladoženja je nazočan u svadbenom ceremonijalu, ali je njegova uloga beznačajna. Sudjelovanje ženske osobe, jenge, enge, mladoženjine sestre ili rodice nije bilo uobičajeno u starini, pa je to noviji običaj.³⁷

Uoči vjenčanja sakupe se svi svatovi u mladoženjina oca na večeri. Prije nego sjednu za večeru, svaki svat ispali po jednu pušku te se tako i iz daljega može znati koliko ima svata.³⁸ Inače je u ovom kraju uobičajeno pucanje, a što je vjerojatno nekada trebalo imati apotropejski učinak, dakle rastjerivanje zlih sila. I seoska zajednica sudjeluje u svatovskom veselju, iznoseći pred svatove "buklije" s rakijom, negdje i jabuke za nevjestu koje ona poslije baca preko mladoženjine kuće. Usput nevjestu škrope svetom vodom. Stari svat je na buklije uzvraćao pršutom i kruhom.

Pred mladenkinom kućom odigrava se predstava pri izvođenju nevjeste, tzv. "lažne mlade".³⁹ Običaj je da svatovi ne uđu odmah u nevjestinu

---

³⁴ O ulozi djevera u svadbenom ceremonijalu imamo zabilježeno u biskupskim vizitacijama trogirskog biskupa Didak Manola (1755-1766), što nam je donio don Lovre Katić u članku "Povijesni podaci iz vizitacija trogirске biskupije u XVIII. stoljeću, *Starine*, knj. 48, Zagreb, 1958, str. 298. Tako npr. kaže: "Nevjesta nekoliko noći spava s djeverom, a ako ima više djeverova, spava s najmlađim, a ne s drugima. Kad spava s djeverom, bude nedopuštenih doticaja, koliko hoće, a ako se slučajno djever zbog kreposti uzdrži od tih nedopuštenih doticaja, onda je to znak, da joj neće dobro nego zlo. Ako nevjesta ne spava s djeverom u kući su svađe i omraze i nema nigda mira. Vjerenik ne pokazuje nikakve ljubomore, što njegov brat spava s njegovom ženom. Prvog blagdana poslije vjenčanja mladu dovodi u crkvu djever ili bliži rođak pod kabanicom, a po svršetku mise djever se postavi s nevjestom od crkvenih vrata držeći je pokritu kabanicom i pokazuje joj svoje rođake i svojtu, kojima se nevjesta duboko klanja i s njima se ljubi. (...) Pod ovom kabanicom događaju se bezbrojni nedopušteni doticaji, pa je to predigra i kojega drugog nedopuštenog djela koje se poslije kod mnogih u svoje vrijeme otkrije".

³⁵ I. Lovrić: *n. dj.*, str. 120-121, R. Kajmaković: *Ženidbeni običaji kod Srba i Hrvata u BiH, n. dj.*, str. 80-83.

³⁶ R. Kajmaković: *Narodni običaji stanovništva Lištica, n. dj.*, str. 303.

³⁷ Isto, str. 303.

³⁸ I. Ujević: *n. dj.*, str. 160.

³⁹ Običaj izvođenja lažne mlade poznat je na širem dinarskom kulturnom prostoru: u Makarskom primorju, Imotskoj krajini, omiškim Poljicima, Sinjskoj krajini, Trogirskoj zagori i dalje. B. Petar Kadčić Peko: *Odgovori na nekoja pitanja društva za jugoslavensku povjesnicu i starine "Iz kotara Makarskog"*, *Arhiv za povjesnicu Jugoslavensku*, knj. V, Zagreb, 1859, str. 324; S.

kuću, nego se tu pregovara između nevjestinog brata ili muškog srodnika i djevera ili starog svata. Svatovi traže izgubljenu ovcu, a nevjestin im brat iz kuće izvodi druge djevojke i žene, čak bi se i neki muškarac ogrnuo ovcjom kožom, glumeći “izgubljenu ovcu”. Kad na kraju dođe prava nevjesta, starješina svatova naredi: “daj jabuku za jabuku”, a jabuka je bila “nakićena” – nabodena s novcima. Tim činom bi se obavio simboličan otkup nevjeste, ali uz prethodni dogovor dviju obitelji o visini sume. Što su pregovarači bili nadareniji to je i ova svadbena igra bila zabavnija za ostale sudionike. Ovaj simbolični otkup nevjeste obično je plaćao kum i to njenom bratu, te se reklo da je platio “za kapu”.

Nevjesti je mladoženja poklanjao obuću, cipele, koje su u svatovskom ceremonijalu obredno sredstvo, uvjet i znak primanja u novu plemensku zajednicu. Nevjesta kao tuđa mladoženjinom plemenu i njegovu tlu ne smije stupiti u mladoženjinu kuću u svojoj obući koja je onečišćena prahom tuđe zemlje, nego u obući darovanoj od njegovih svatova.⁴⁰ Stoga još do danas svadbenim običajima ovog kraja, kao i drugdje u dinarskom kulturnom krugu postoji običaj “krađe nevjestine cipele” i “krađe nevjeste”, da bi je kum ponovno morao otkupiti. Kada je nevjesta primila cipele, a njen brat “nakićenu jabuku”, nevjesta je tim činom ušla u novu obitelj. Svatovi tada ulaze u nevjestinu kuću te se tu nastavlja veselje. Za cijelo vrijeme svadbenog slavlja, sve do slijeganja, nevjesta je uz djevera i kuma. Običaj je da nevjesta traži oprost u Boga, pa u roditelja, prije nego krene od kuće. Ona taj čin obavlja klečeći na mutapom ili vrećom zastrtom kućnome pragu. Simbol nevjestine čistoće bila je crvena kapica, a ako ju je slučajno stavila na glavu djevojka koja je “zašla s puta” svaki sudionik svadbe imao joj je pravo skinuti.

U starini mladoženja nije išao sa svatovima po nevjestu, već je sam ili sa nekom srodnicom dolazio do crkve na vjenčanje, i sam se vraćao kući. Međutim, ovaj se običaj postepeno napuštao i mladoženja je sve više uzimao učešća u svatovskoj povorci, ali je njegova uloga u svatovskom običajnom ceremonijalu sporedna. Ukoliko nevjestina kuća nije puno udaljena od mladoženjine, svatovi su se poslije vjenčanja vraćali u nevjestin dom na užinu, a prije zalaska sunca išli su k mladoženjinu domu.⁴¹ Tada djevojčina svojta

---

Milinović: Kratka opisana Lovreća u Dalmaciji, *Arkiv za povjestnicu Jugoslavensku* V, Zagreb, 1858, str. 21; F. Ivanišević: *n. dj.*, str. 476; J. Miličević: *n. dj.*, str. 448 i podaci s mojih terenskih istraživanja.

⁴⁰ M. Stojković: *Obuća, ZNŽO, JAZU*, knj. XXX, Zagreb, 1936, str. 20. Prema Š. Kulišiću, ovaj običaj s obućom osobito je izrazit u nekim našim krajevima gdje je utvrđeno znatnije miješanje s vlaškim stanovništvom. Š. Kulišić: *Etnološka i folkloristička ispitivanja u Livanjskom polju, GZM*, sv. XV-XVI, Sarajevo, 1961, str. 17.

⁴¹ Običaj da se poslije vjenčanja svatovi vraćaju u nevjestin dom Š. Kulišić obrazlaže kao ostatak matrilokalnog braka, tj. domazetstva, pa i to da je npr. u nekim krajevima Dalmacije nekada bračni život mladenaca počinjao u nevjestinom domu, a nevjesta je prelazila mužu poslije dva-tri dana a ponekad i poslije nekoliko tjedana. Š. Kulišić: *Matrilokalni brak i materinska filijacija u narodnim običajima Bosne, Hercegovine i Dalmacije, n. dj.*, str. 51-74; Isti: *Iz putopisa A. Fortisa, GZM*, sv. XII, Sarajevo, 1958, str. 87; I. Ujević: *n. dj.*, str. 161.

dariva zeta, a on uzvraća novcima i nekim darom za punicu – *babu*. Tu se daruju i drugi svatovski časnici. Pazilo se da se svatovi ne vaćaju istim putem kojim su došli, već idu naoposun da bi izbjegli zlo, ukoliko im je netko nešto “nabacio”.⁴² Vjerovalo se da je naročito nevjesta podložna utjecajima zlih sila, pa joj je majka u odjeću ušivala komadić kandelorske svijeće ili blagoslovljene maslinove grančice, malo svete soli, a što je trebalo onesposobiti tu moć zlih sila. Istu svrhu imalo je i razbijanje bukare ili čaše, koju je razbijao mladoženja pri odlasku iz mladenkine kuće.

Poslije vjenčanja u crkvi mladenka je darivala župnika (torba, čarape, ručnik i dr.), te svatovi kreću mladoženjinoj kući, ili kako sam naprijed rekla, svrate u nevjestinu kuću, i prije mraka idu k mladoženjinoj. Starinsko vjenčavanje u Hercegovini bilo je bez mnogo svatova, kako je zapisao Ivan Zovko: “Kad bi se momak i djevojka ugovorili, došli bi jedne nedjelje prije zore do bogomolje sa dva čovjeka, od kojih bi jedan bio s djevojačke jedan s momačke strane kao svjedok. Tada bi lijepo triput oko bogomolje obašli, držeći se momak lijevom, a cura desnom rukom među sobom preko ramena jednog svjedoka, a drugi bi svjedok više njih nosio lipovu granu i govorio: ‘Kao što vi obilazili bogomolju, onako i vas svako zlo obilazilo!’ A kad bi tako tri puta obašli, onda bi poljubili prag od bogomolje. Nato bih odmah nastavio onaj svjedok: ‘kako vi poljubili ovaj prag, onako i vas svako dobro ljubilo!’ Poslije toga bi metnuli pred Bogorodičinu ikonu po dvadeset cvancika, već kako bi tko bio vrijedan, netko manje netko više, i lijepo se do zore vratili kući. Eto, tako su se naši šukundjedi vjenčavali, a bogme tad je i bilo sve drukčije”.⁴³

Od nevjestinih srodnika u mladoženjinu kuću su išli *pratioci* i to samo muški srodnici, koji su stizali u mladoženjinu kuću prije svatova. Tu bi popili i uzeli bukliju, bili darivani pršutom, kokoškom, čarapama, te krenuli pred svatove, koje nude bukljom, i vrate se kući.

Prilikom dolaska svatova u mladoženjinu kuću, ako su svatovi bili na konjima, bile su uobičajene konjske utrke. Na određenom mjestu stari svat bi pozvao učesnike i dizanjem barjaka otvorio utrku. Konjanik je znao ući i u kuću (gdje je to bilo izvedivo), te s konjem proći oko komina. Pobjednik ove utrke dobivao je na dar pršut ili bičve, a konja su ukućani kitili *barbarožom* i *mesliđanom* (mirisne biljke rabarbara i bosiljak). No, najvažnije je bilo biti prvi i hvaliti svoga konja, jer ponos je imati dobra konja. U ovim utrkama bilo je i prevara, jer su konjanici mogli stići i “poprijekim putom”.⁴⁴

Nevjesta je pred mladoženjinom kućom vršila niz obreda: prebacivala je jabuku preko kuće, “redila” i posipala žito, bademe, suhe smokve ili druge plodove u rešetku, i bacala ih djeci. U 19. st. u Dalmaciji je bio običaj da putem pred nevjestu bacaju žito, bademe i orahe kao simboliku želje za potomstvom.⁴⁵ Jedan od obreda je i onaj s djetetom, naime, bio je običaj da joj

⁴² F. Ivanišević: *n. dj.*, str. 477; J. Miličević: *n. dj.*, str. 450.

⁴³ I. Zovko: Starinsko vjenčavanje (Pričanje u Hercegovini), *ZNŽO, JAZU*, Zagreb, 1907, str. 304.

⁴⁴ B. Pezo: Ženidbeni običaji. Proložac, *List župe Sv. Mihovila u Prološcu*, 1986, br. 1(11), str. 28. Svatovske konjske utrke održavale su se i u nekim selima Sinjske krajine (npr. Voštane), prema mojim terenskim istraživanjima, a i u Bosni i Hercegovini. Đ. Petrović: *n. dj.*, str. 171.

⁴⁵ H. Morović: *n. dj.*, str. 244.

daju dijete koje je ona tri puta na oposun okretala i darivalabičvicama napunjenim orasima i slatkišima. Negdje se pazilo da to bude muško dijete, vjerujući da će i nevjesta rađati mušku djecu.⁴⁶ Zatim je nevjesta silazila s konja, prilazila kući i klekla na kućni prag te pitala svekra i svekrvu: "Jeste li mi kajeli?", (jeste li mi voljni), tražeći oprost u Boga i u njih. Poljubila bi svekra i svekrvu i kućni prag, zapravo nadvratnik, dovratnike, prag i to na križ. Po ulasku u kuću "navisila" bi bronzin s hranom na komoštre, i ostavila jabuku s novcem na kominu. Te radnje uz komin predstavljale su simbolično kultno vezivanje nevjeste za novi dom.⁴⁷ Uvečer, poslije večere bio je običaj *ninanje* ili *lilanje jabuke*: jabuka bi se na dugom koncu prikvačila o gredu i zaljuljala prema starom svatu, pa pošto je ovaj daruje novcem, jabuka se nina, lila prema ostalim svatovima, a prikupljeni prilog kum je predavao mladoj.⁴⁸

U Imotskoj krajini je bio običaj da tijekom svadbenog slavlja u mladoženjinoj kući da bi se svatovi zabavili "peku" mladoženju na kominu. Mladoženju bi vezali i prinosisi kominu u simboličnoj namjeri da ga peku. Nевјesta ga je trebala otkupiti od svatova, darujući ih zlatnim lančićem ili prstenom, jer je trebalo platiti "zlato za zlato" ili ga otkupiti pršutom.⁴⁹

Stari svat je naređivao kada će mladenci na spavanje, a kum i djever su ih svodili, škropeći ih svetom vodom. Kad ih "slegnu", svatovi prave veliku buku, klapaju, lupaju, pucaju. Poneki kum bi savjetovao mladoženji da prvu noć provede s mladom kao sa sestrom, drugu kao sa rodicom, a treću kao sa ženom.⁵⁰ Još i danas stariji ljudi kazuju da su za vrijeme turske okupacije age koristile pravo prve bračne noći, te da je bilo slučajeva da mladoženja zbog toga ubije agu, a da se onda čitava obitelj zbog toga morala iseliti u Dalmaciju.⁵¹

Sutradan se ujutro nevjesta prva ustajala, mela i sređivala kuću i komin, ložila vatru, zatim odlazila s *brimencom*, *vučijom* po vodu. Bio je običaj da tom prigodom ostavi kolač ili jabuku na bunaru, *čatrnji*, a na radost

---

⁴⁶ R. Kajmaković: Narodni običaji stanovništva Lištice, *n. dj.*, str. 304; ista: Ženidbeni običaji kod Srba i Hrvata u BiH, *n. dj.*, str. 87.

⁴⁷ D. Alaupović-Gjeldum: *n. dj.*, str. 537; L. Katić: *n. dj.*, str. 297.

⁴⁸ R. Kajmaković: Narodni običaji stanovništva Lištice, *n. dj.*, str. 304.

⁴⁹ U sinjskom je kraju bio običaj "paliti" svekra, što se izvodilo u mladoženjinoj kući, a nevjesta bi ga otkupljivala od svatova bičvama. U svadbenoj igri spominje se i paljenje kuma i kadije. N. Bonifačić-Rožin: Narodna drama i igre u Sinjskoj krajini, *Narodna umjetnost*, knj. 5-6, Zagreb, 1967/8, str. 527. U Kupresu je zabilježen običaj da kuma na ognjište gdje gori vatra nose "vuci" – mladići, a kućedomaćin ili najbliži rođak otkupljuje ga pićem i hranom. Đ. Petrović: *n. dj.*, str. 168.

⁵⁰ R. Kajmaković: *n. dj.*, str. 304. Običaj da se mladenci suzdržavaju od bračnih odnosa, za kraće ili duže vrijeme zabilježen je i drugdje po Dalmaciji (i kod mnogih naroda), a seže u pretkršćansko razdoblje, a sve s namjerom da se zavaraju zli dusi koji bi mogli nauditi mladencima. Poznata je to starozavjetna tema o Toviji, vidi T. R. Đorđević: "Tovijine noći" u našem narodu, *ZNŽO*, JAZU, knj. XXIX, sv. 1, Zagreb, 1933, str. 1-17.

⁵¹ R. Kajmaković: *n. dj.*, str. 404.

seoske djece.⁵² Nevjesta je s djeverom i kumom obilazila komšiluk i upoznavala se s novim susjedima, razmjenjujući darove, a kum i djever su po dvorištu hvatali kokoši. Prije nego se svatovi razidu, bio je običaj da nevjesta dijeli darove svatovima i ukućanima, i to svakom svatu po terluke, košulju, tkanicu, zobnicu, torbu, čarape i sl., a svekru i svekrvi preobuku (bez obuće). Svati nju darivaju, obično u novcu, a ona bi skupila novaca i na polijevanju (tzv. poljevačina), kada je polijevala vodu svatovima da operu ruke.⁵³

Prve nedjelje mladin rod dolazio je *u pohode*, i majka je tom prigodom kćeri donosila kudilju-preslicu i vreteno, pa se u nekim mjestima taj posjet nazivao "ići na kudilju". Mladoženja je prve nedjelje poslije vjenčanja, kada pođe u crkvu, tzv. izvod, nosio hranu i piće pa je tamo častio svoje svatove.⁵⁴ O svetome Stjepanu je običaj da mladoženja posjeti punicu i punca te ih daruje, a tom prigodom je trebalo da on dobije na dar od njih crvenu kabanicu, značajan rekvizit u svadbenom ceremonijalu dinarskog kulturnog kruga. Punica je o Uskrsu darivala zeta *duzinom* jaja. Time bi se završilo sklapanje braka "na lipce".

Običaji i vjerovanja uz smrt

Po pučkom vjerovanju smrt nagovještavaju neki predznaci, kao što su zavijanje pasa, oglašavanje gavrana, mukanje krava u noći, te ako kokoš zapjeva kao pijetao, reklo bi se "zapivala si prema svojoj glavi". Domaćin ju je morao zaklati, a glavu odnijeti na raskrižje i zatrpati je kamenjem ili zakopati.⁵⁵ Smrt i bolest nagovještavaju i neki snovi, npr. ako se sanja da boli zub, ugao kuće se srušio. Vjerovalo se da će netko od ukućana umrijeti ako su umrlom ukućaninu ostale oči otvorene. A da ne bi uskoro domaćin kuće umro, nije se kuća smjela mesti po zalazu sunca, kao i kad je mrtvac u kući.

---

⁵² I u ostalim dijelovima zagorske Dalmacije bio je običaj da nevjesta sutradan poslije prve bračne noći ostavlja jabuku ili kolač na seoskom bunaru. J. Miličević: *n. dj.*, str. 460; F. Ivanišević: *n. dj.*, str. 484.

⁵³ Običaj poljevačine, poznat je većini stanovništva BiH, te u okolini Sinja, Kninskoj krajini, Vrhgorsko-Imotskoj krajini, u Poljicima, Lovreću, u Makarskom primorju i kod dalmatinskih Bunjevaca. R. Kajmaković: *Ženidbeni običaji*, *n. dj.*, str. 209; L. Katić: *n. dj.*, str. 289; H. Morović: *n. dj.*, str. 244; I. Lovrić: *n. dj.*, str. 129; F. Ivanišević: *n. dj.*, str. 484; J. Miličević: *n. dj.*, str. 460.

⁵⁴ Međusobna posjećivanja nakon svadbe uobičajena su kako u Dalmaciji, tako i u BiH. U bosanskih Hrvata to su "po'odani", zatim u omiškim Poljicima, Makarskom primorju, a običaj je da donose darove, između ostalog kudilju-preslicu. R. Kajmaković: *n. dj.*, str. 210; J. Miličević: *n. dj.*, str. 461. U Sinju je to "obilazak".

⁵⁵ Narodno vjerovanje, da kad kokoš zapjeva da nasluti nesreću bilo je poznati već starim Grcima i Rimljanima, a iz novijeg vremena Bunjevcima Hrvatima u temišvarskoj okolini, te u Dalmaciji i BiH. M. Stojković: *Čudo od kokota*, *ZNŽO, JAZU*, knj. XXVIII, sv. 1, Zagreb, 1931, str. 89; F. Ivanišević: *n. dj.*, str. 490; R. Kajmaković: *Narodni običaji stanovništva Lištice*, *n. dj.*, str. 305; R. Rakita: *n. dj.*, str. 51.

Starije su se osobe već za života pripravljalje za smrt. Prvo je pripremiti svoju dušu, drugo postarati se za tijelo i treće urediti testamenat, oporuku.⁵⁶ Čuvali su svečanu nošnju za ukop, a žene odjeću u kojoj su se vjenčale. Sahranjivali su se bez obuće i bez kubure i noža. Preko nošnje bi se prebacio platneni pokrov, lancun, sašiven kod glave i nogu kao kukuljica. Na samrtnom času umrlom se palila kandelorska svijeća, a kad umre uz pokojnika gori uljanica – dušica, kod nogu mu se stavi posudica s blagoslovljenom vodom i zelena grančica kojom škrope pokojnika svi koji dođu na žalovanje.

Smrt člana obitelji ukućani su obznanjivali susjedima *žaljenjem*, *totanjem*, glasnim zapomaganjem, te bi susjedi odmah pohrlili u kuću žalosti. Prestali bi obavljati poljske radove, te bi na taj način izražavali sućut s pokojnikovom obitelji. Brecanjem crkvenih zvona i to na određeni način za kućedomaćina, ženu, mlađu osobu ili dijete obznanjivalo se selo o smrti njihovog suseljanina.

Pokojnika su okupali, ili barem obrisali mokrom krpom, obrijali, podbradili, i to muškog muška osoba, a ženu ženska. Na pokojniku ništa ne smije biti zavezano, pa se ženama čak kosa rasplitala, vjerujući da će se tako lakše rastati od duše. Umrlog su opasivali pasom od crvene vune ili crvenom predom, a na prsa mu stavljali križ od voska ili krunice.⁵⁷ Crvena boja, boja života i krvi u posmrtnim običajima vjerojatno je imala magijsku ulogu nadjačavanja zlog utjecaja umrlog.⁵⁸ Vjerovalo se da se poneki pokojnik može povampiriti, i to ako bi preko njega prešla mačka ili kakva životinja. Da do toga ne bi došlo, umrlog čuvaju ljudi iz sela, moleći se, ispijajući rakije, te pričajući prigodne priče o vampirima. Neki stariji ljudi pamte da su čuli od svojih starijih da je nekada bio običaj prerezati žile ispod koljena i lakta onima koji su za života činili zla, da se ne bi povampirili. U 19. st. zabilježeno je da su Morlaci tijela osoba za koje su smatrali da su se povukodlačili iskapali i rezali tetive, poplitce i s crnim debelim trnom boli prsa.⁵⁹

Dok je mrtvac u kući, a obično je u starini bio kraj komina, nije se ložio oganj niti se pripremala hrana, a nije se smjelo čistiti ni mesti.⁶⁰ Bio je običaj da susjedi kuhaju i to je tzv. zajam, jer će njima u istoj prigodi dotična obitelj vratiti tu uslugu. Umrlog su do groblja – ukopišta nosili na drvenim nosilima – skalama, pričvrstivši ga užetom, pasom ili tkanicom. Kod iznošenja pokojnika iz kuće vršili su se razni obredi čija je svrha po starom narodnom vjerovanju da se spriječi pokojnikov povratak u obliku nečastiva duha. Pazilo se da mrtvacu iznose iz kuće s nogama prema naprijed, te da vrata i prozori ostanu otvoreni, također i na gospodarskim zgradama. Pokojnika su iz kuće

---

⁵⁶ S. Kutleša: *n. dj.*, str. 297.

⁵⁷ R. Kajmaković: *n. dj.*, str. 306.

⁵⁸ Crvenom predom su vezali pokojnika u Dalmaciji i u BiH. J. Miličević: *n. dj.*, str. 467; R. Kajmaković: *Običaji prilikom smrti i sahrane kod Srba i Hrvata u istočnoj Hercegovini*, *GZM*, sv. XXIII, Sarajevo, 1968, str. 9; *Ista: Narodni običaji stanovništva Lištice*, *n. dj.*, str. 306; R. Rakita: *n. dj.*, str. 51, te u splitskoj i trogirskoj zagori, prema mojim terenskim istraživanjima.

⁵⁹ H. Morović: *n. dj.*, str. 249; I. Lovrić: *n. dj.*, str. 162; J. Miličević: *n. dj.*, str. 468.

⁶⁰ M. Stojković: *Sobna prašina, smeće, metla i smetište*, *ZNŽO, JAZU*, knj. XXX, sv. 1, Zagreb, 1935, str. 17-31.

iznosili sinovi i rod, a putem su se izmjenjivali sa suseljanima. U kući je za vrijeme sprovoda ostajao netko od ukućana. U nekim mjestima bio je običaj da se pogrebna povorka zaustavi na raskrižjima, spusti pokojnika na zemlju i svi se pomole Bogu. Kad umre malo dijete do groblja ga nosi mlada osoba, a otac samo onda ako nema nitko drugi. Majka ne ide na sprovod, jer se vjerovalo da nije dobro da majčina suza pokvasi dječji grob, jer da će dijete na onome svijetu biti u mokroj košulji. Smatra se da dijete nije grješno već da je anđeo, pa ga zato ne treba oplakivati. Umrli mladić i djevojka opremali su se kao za svadbu, a poslije sprovoda dijelili su djevojčinu dotu njenim srođnicama. Pošto se obavio ukop, svi nazočni bi kod groba popili rakiju “za pokoj duše umrloga”. Po povratku s groblja vršili su se obredi lustracije, očišćenja: pranje ruku i spaljivanje pokojnikove odjeće.⁶¹ Bio je običaj da se za sudionike u sahrani priredi zajednički objed, daća ili sedmina, u pokojnikovoj kući. Daća se održavala odmah poslije sprovoda, ili negdje sedam dana poslije sprovoda. Za daću su se pripremala posmrtna jela i to kruh “u plis” – beskvasni kruh, te kuhano – lešo meso, obično brav.⁶²

U znak žalosti muškarci se nisu brijali i šišali, a žene češljale. Neke dijelove nošnje, sadak i kumparan oblačili su na naličje.⁶³ Za kućedomaćinom i mlađom osobom žalost je trajala duže, a žena je muža žalila doživotno, ukoliko se ne bi preudala. U ožalošćenoj se kući te godine nisu palila ni božićna svijeća, a ni maškare nisu zalazile, niti se kuća kitila zelenilom na Cvjetnicu. Te godine se nije održavala svadba, a ako bi i bila, nije bilo veselja ni pucanja. Ukućani nisu odlazili na derneke.

Svoju su žalost žene iskazivale naricanjem, a kako u ovom kraju kažu *nabrajati, totati, žaliti*. Žaljenje, kao jedan od starih dijelova pogrebnog rituala intezivno je u trenutku kada pokojnika iznose iz kuće, kad se netko dođe žalovati – izraziti sućut, te kad ga stavljaju u grob. Tijekom godine dana bio je običaj da poslije mise pokojnikove srođnice – žalbenice, odlaze na grob pokojnika i nabrajaju, gdje bi neke i svijest izgubile.⁶⁴

Groblja se uglavnom nalaze izvan sela, a nerijetko su smještene na starijim sepulkralnim mjestima, najčešće u sklopu srednjovjekovnih nekropola

---

⁶¹ E. Šnevajs: *n. dj.*, str. 270. Obredi očišćenja vršeni su i na groblju, kao npr. u Dalmatinskoj zagori, gdje je bio običaj da kod pokopa rođaci i prijatelji zapale veliku vatru kako bi njezinom moći rastjerali zle duhove koji se motaju oko mrtvaca, a po pogrebu po morlačkom običaju za pohodnike i za one koji nariču ima tom prilikom obilno rakije i suhih smokava. M. Stojković: *Historijski prilozi etnografiji Hrvata, ZNŽO, JAZU*, knj. 37, Zagreb, 1953, str. 268.

⁶² R. Kajmaković: *n. dj.*, str. 306; E. Šnevajs: *n. dj.*, str. 272; J. Miličević: *n. dj.*, str. 468; F. Ivanišević: *n. dj.*, str. 495; H. Morović: *n. dj.*, str. 246.

⁶³ E. Šnevajs: *n. dj.*, str. 265; R. Kajmaković: *n. dj.*, str. 306; H. Morović: *n. dj.*, str. 246; I. Lovrić: *n. dj.*, str. 265; F. Ivanišević: *n. dj.*, str. 496.

⁶⁴ Od starijih osoba u Splitskoj zagori sam čula da su im dolazile plaćene žalbenice iz Imotskog. U izvještaju poglavara Rehe spominju se plaćene narikuše: “Le fimine alcune parenti altre espresamente pagate intuonono un canto flebile e momotono strillando si forte, che niuno le intende”, H. Morović: *n. dj.*, str. 246-247; M. Stojković: *n. dj.*, str. 266; C. Fisković: *Iz renesansnog Omiša*, Izdanje Historijskog arhiva u Splitu, sv. 6, Split, 1967, str. 17-20. Tu su izneseni podaci o narikušama u Dalmaciji.

ili neposredno uz njih. Na grobljima su grupirane grobljanske cjeline, pa su grobovi pojedinih plemena zauzimali određeni prostor na groblju i bili su zajednički, tj. svi pripadnici te zajednice mogli su koristiti zajedničke grobnice ili ih međusobno posuđivati. Grob se posuđuje onda ukoliko su u razdoblju od godine dana dvije smrti u obitelji. Tada se poslije prvog ukopa grob ne otvara, nego se drugi pokojnik sahranjuje u posuđeni grob svoga suplemenjaka da bi nakon izvjesnog vremena, a to je obično godinu dana, pokojnik iz posuđene grobnice bio prebačen u svoju obiteljsku grobnicu, i to opet uz svećenikovu nazočnost.⁶⁵

Stariji način obilježavanja grobova bio je okruživanje ukopanog tijela povrh groba nizom (uglavnom neobrađenog) kamenja, dakle kamenim vijencem. Prema zabilježenoj tradiciji pokopa u nekim dijelovima BiH, pokojnici pa čak i poginuli vojnici u Drugom svjetskom ratu ukopani su, a tlo povrh groba obilježeno krugom (često nepravilnim) ili elipsom ili čak paralelogramom neobrađenog kamenja. Brojne potvrde upućuju na to da su takvi grobovi u prošlosti kao i u novije vrijeme pripadali siromašnim ili osiromašenim slojevima stanovništva.⁶⁶ Nadgrobni spomenici 18. i 19. st. su uglavnom kameni križevi, neki ukrašeni uz rubove spiralnim ukrasima, te uklesanim križevima, raspelima ili koncentričnim krugovima s cik-cak linijama i uctanim križevima unutar njih. Najčešće su bez ikakvog natpisa, eventualno s uklesanom godinom smrti. Na nekima ima više uklesanih križeva koji su se urezivali prigodom svakog sahranjivanja u grob, tako da ima spomenika na kojima je urezano i po desetak križeva.⁶⁷ Običaj je da se mlađoj umrloj osobi prilikom sahrane stave u grob prilozima. To su najčešće jabuka, naranča, marama ili (umrloj djevojci) đerdan.⁶⁸

Odlaskom pokojnika s ovoga svijeta njegova obitelj kao i seoska zajednica nisu prekidali vezu s njim već su je na razne načine održavali, naročito intenzivno tijekom prve godine poslije smrti jer se vjerovalo da duša pokojnika još luta ovim svijetom, pa se u tom razdoblju češće posjećuje grob, pale se svijeće, stavlja krštena voda, plaćaju mise, žene poslije svake mise "žale" na grobu.

Mnogi elementi u običajima iz životnog ciklusa vuku svoje korijene iz davne prošlosti, te su generacijama živjeli kako u ovom kraju, tako i šire na dinarskom kulturnom prostoru. Oni su se razlikovali u pojedinostima od sela

---

⁶⁵ D. Alaupović-Gjeldum: Tradicijsko graditeljstvo sela Ričica, *Studia Ethnologica Croatica*, vol. 5, Zagreb, 1993, str. 121; F. Ivanišević: *n. dj.*, str. 497. "Grobe gradu i držu po plemenima, pa ne dadu se ukopat ko nije od ovog plemena. Bude di kod i smutnje poradi toga". Š. Kulišić: Nekoliko tragova balkanskog supstrata u etnogenezi stanovnika Crne Gore i Hercegovine, *GZM*, sv. XXXIV/1979, Sarajevo, 1980, str. 8.

⁶⁶ M. Gavazzi: Grobovi s krugom od kamena u Bosni i Hercegovini, u: *Vrela i sudbine narodnih tradicija*, Zagreb, 1978, str. 236-243. Na istu tradiciju obilježavanja grobova naišla sam u trogirskoj zagori.

⁶⁷ R. Kajmaković: Narodni običaji stanovništva Lištice, *n. dj.*, str. 307

⁶⁸ "U nikin selin stavu na greb mladiću ili divojci jabuku, kitu cviča, a anđelu stavu u greb i na ploču". F. Ivanišević: *n. dj.*, str. 495. I u Splitskoj zagori je običaj na grob mlađe osobe staviti jabuku ili naranču (prema mojim terenskim istraživanjima).

do sela, stvarajući tako bogatstvo naše etnografske kulturne baštine. Danas, na nama ostaje da ih bilježenjem spasimo od zaborava, uz stalno nastojanje da se potpuno ne izgube.

LIFE CYCLE CUSTOMS IN THE REGION OF IMOTSKI AND WESTERN HERZEGOVINA FROM THE END OF THE 19TH CENTURY TO WORLD WAR II

(Summary)

The customs of a life cycle include those practiced on the occasion of childbirth, marriage ceremony and death. So far there has not been much literature dealing exclusively with the customs of the region of Imotski and western Herzegovina; most accounts have been general and partial ones. The chapter on customs connected with childbirth is concerned with relationships of a family and a rural community towards a pregnant and a barren woman. Women used to give birth by the fireplace and were assisted by amateur village midwives. A hard delivery was accompanied with various magical practices such as gunshooting, fetching of relics, praying, etc. The following chapter describes the ways a boy and a girl meet, period of courting, an offer of marriage, preparations for a wedding in the houses of a bride and a groom, etc. The last chapter is about the omens that according to folk beliefs foretell death, funeral feasts and graves marked by a wreath of stones. All the customs of this region show similarities to those of a wider Dinaric culture area in Bosnia, Herzegovina and Croatia.